

AYDINOĞULLARI'NIN ATASI: AYDIN BEY VE TÜRBEŞİ

ANCESTOR OF AYDINOĞULLARI: AYDIN BEY AND HIS TOMB

Bülent Nuri KILAVUZ*
Mutlu ADAK**

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra kurulan beyliklerden biri de Aydınöğulları Beyliğidir. Aydınöğulları Beyliği (XIV. yüzyıl) Batı Anadolu'da kurulmuş, bölgenin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli roller üstlenmiştir.

Bu çalışma Aydınöğulları Beyliğinin temellerini atan Aydın Beyin adı, beyliğin kökeni ve Aydın Beyin türbesi hakkındadır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde beyliğin isminin nereden geldiği hakkında net bir bilgiye ulaşamadığı görülmektedir. Aydın, bir şahıs ismi mi, yer ismi mi yoksa bir boyun, obanın ismi midir? Ayrıca Aydın Bey kimdir? Mezarı nerededir? Beyliğin temelleri nerede atılmıştır? Bu sorular hakkında süregelen tartışmalara çözüm bulmak, soru ve sorunların çözümüne katkı sunmak amacıyla çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalar incelenerek, kaynakların bilgisinde saha çalışmaları, toponimi, nüvizmatik, tarihî coğrafya, tarih disiplinlerinin işe koşulması ile interdisipliner bir yöntem izlenerek çalışmanın sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu çalışma ile getirilen öneriler ve ulaşılan sonuçlar, Aydınöğulları Beyliğinin kuruluşu ve tarihi; Aydın Beyin hayatı ve türbesi hakkındaki soruların çözümüne yeni bir katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler

Anadolu Beylikleri, Aydınöğulları, Aydın Bey, Aydın Beyin Türbesi

* Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Aydın/Türkiye, bnkilavuz@adu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0775-1945>.

**Öğr. Gör. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, mutlu.adak@adu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3641-1840>

•
Abstract

One of the principalities established after the collapse of the Anatolian Seljuk State was the Aydınoğulları Beylik (Principality). Aydınoğulları Beylik (XIV. century) was established in Western Anatolia and played an important role in the Turkification and Islamization of the region.

This study is about the name of Aydın Bey, who laid the foundations of Aydınoğulları Beylik, the origin of the "beylik" and Aydın Bey's tomb. When the studies in this field are examined, it is seen that there is no clear information about where the name of the "beylik" comes from. Is Aydın a person's name, a name of a place, or a tribe's name? Also, who is Aydın Bey? Where is his grave? Where were the foundations of the "beylik" laid? The study was carried out in order to finding solutions to the on-going discussions about these questions and to contribute to the solution of questions and problems.

The results of the study have been reached by following an interdisciplinary method through examining the studies carried out so far including field studies, toponymy, numismatics, historical geography, history disciplines in the knowledge of sources.

The recommendations and conclusions reached by this study will make a new contribution to the solution of questions about Aydın Bey's life and his tomb

•
Keywords

Anatolian Beyliks, Aydınoğulları, Aydın Bey, The tomb of Aydın Bey



GİRİŞ

XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da Selçukluların, çöküş sürecine girmeleri üzerine yeni siyasi oluşumlar göze çarpmaktadır. Bunlar arasında olan Aydınoğlu Mehmed Bey de diğer uç beyleri gibi Bizans imparatorluğunun taht kavgaları sebebiyle çöküntüsünden istifade ederek Germiyanlı Yakup Bey'in emriyle Batı Anadolu'da elde ettiği yerlerde babası adıyla bir beylik kurmuştur. Aydınoğulları 1308-1426 tarihleri arasında Birgi, İzmir, Tire, Efes, Aydın(Güzelhisar) çevresinde saltanat sürmüştür. Umur Bey'in zamanı Aydınoğulları için her yönden önemli gelişmelerin görüldüğü parlak bir devre olmuştur. Aydınoğulları Beyliği, II. Murad zamanındaki mücadelede yenilerek Osmanlı hâkimiyetine (1426) boyun eğmek zorunda kalmıştır (Merçil, 1991, s. 240; Uzunçarşılı, 2003, s. 104; Akın, 1968, s. 7-84). Beylikler dönemi tarihi içinde Aydınoğulları önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle Batı Anadolu için bu beyliğin kuruluşunun ve faaliyetlerinin tespiti önemlidir.

Bugüne kadar Aydınoğulları Beyliğinin ismi ve soy kimlikleri üzerine yapılan çalışmalarda beyliğin adı bir şahıs adından mı bir boy ya da cemaatten mi geldiği konusunda tartışmalar süregelmiştir. Ayrıca Aydın Bey'in ne zaman doğduğu, öldüğü ve mezarının nerede olduğu gibi belirsizlikler mevcuttur. Bu çalışma ile belirtilen tartışmaların aydınlatılması amaçlanmıştır.

Araştırmada, bugüne kadar bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiş, saha çalışmaları yapılmış, bölgenin konumu, topografyası değerlendirilmiş, toponimi ve şahıs adları incelenmiş, buluntular kaynaklardaki bilgilerle analiz edilerek interdisipliner bir yaklaşımla sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Aydın Bey ve Aydın Adı

Bu konuda Ahmed Tevhid, F. Köprülü, E. Merçil, C. Cahen, P. Wittek, İ.H. Uzunçarşılı, M. H. Yinanç, H. Akın, T. Baykara ve Enver Konukçu gibi bu alanda çalışanlar bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Cahen, Aydınoğulları tarihinin 1300 yılından önceki tarihi hakkında hiçbir şey bilinmediğini ifade ederek Aydın Bey hakkında bilgi vermemiştir (Cahen, 2012, s. 358).

Ahmed Tevhid, Aydın Bey ve Aydınoğullarının kökeni hakkında; *"Bu hükümetin müessisi olan Aydın beyin babası Mehmed bey Rum Selçukî Devletinin amirallerindendir. Devlet-i müşarünileyhada amirallere emîrû's-sevâhil ve melikû's-sevâhil ünvanları verilür idi"* (2016, s. 75-79) bilgisini vererek, Aydın Bey'in babası Mehmed Bey'in bir uç-sahil emiri olduğunu, Aydın Bey'in de babası gibi *"emîrû's-sevâhil"* olduğu bilgisini vermektedir. Köprülü, Ahmed Tevhid'in bu tespitinin (Müneccimbaşı'ndaki yanlış bilgiden kaynaklanarak) hatalı olduğunu ve bu

kişinin Aydınoğlu Mehmed Bey olduğunu belirterek bu hatasını tespit etse de (2016, s. 81-108) Aydın Bey hakkında bilgi vermemiştir (2016, s. 84 vd.). Sonraki süreçte Düsturnâme'nin (Enverî), M. Halil Yinanç tarafından ilim âlemine tanıtılması üzerine Köprülü, Aydınoğulları üzerine yeni bir çalışma yapmıştır (2017, s. 183-192). Köprülü, Düsturnâme'ye dayanarak, Aydın Bey'in beş erkek evladı olduğunu belirtmiş ve isimlerini vermiştir, ayrıca Aydınoğlu Mehmed Bey'in Germiyanogullarının bir emiri olduğunu belirtmiş; ancak yine Aydın Bey hakkında bilgi vermemiştir (2017, s. 185 vd.).

Merçil ise Aydınoğulları adlı çalışmasında beyliğin kurucusu olarak Aydınoğlu Mehmed Bey'i göstermiş; ancak Aydın Bey hakkında bir bilgi vermemiştir (1991, s. 239-241).

Yinanç, Enverî'nin Düsturname'sini tanıtan çalışmasında Aydınoğullarının isminin Aydın adlı bir şahıstan olmayıp yer ismi ya da bir cemaat ismi olabileceğini belirterek, Aydın ismine yönelik bilgi veren kaynaklara şüpheyle bakmıştır (1929, s. 13-16). Yinanç, Aydın ili tarihine dair çalışmasında da Aydın Bey'e değinmemiştir (1979, s. 62-63).

Uzunçarşılı, Aydınoğulları ile ilgili çalışmasında Aydınoğullarının kökeni ve Aydın Bey hakkında bilgi vermemiştir. Ancak beyliğin soy ağacında Aydınoğlu Mehmed Bey'in babası olarak Aydın Bey'i belirtmiştir (Uzunçarşılı, 2003, s. 120). Uzunçarşılı, Kitabeler adlı çalışmasında ise beyliğin kurucusu olarak Aydınoğlu Mehmed Beyi göstermiş ve Aydın Bey'in Selçuklu emirlerinden biri olduğunu belirtmiş başka da onun hakkında bilgi vermemiştir (1929, s. 116-117). Bu çalışmasında Uzunçarşılı, verdiği kitabe kayıtları ile Aydın Bey'in kızı Hanzade Hatun türbesi ve kitabesi hakkında bilgi vererek kitabelerden hareketle Aydın Bey'in beyliğin atası olduğunu da göstermiş olmaktadır (1929, s. 115).

Witteck, çalışmasında eski adı Laskarid-ili olup sonradan Aydın-ili denen bölgenin zaptında bir sevahil reisi olan "*Aydın Reis*"in varlığını belirtmiştir (1999, s. 34). Ancak Aydın Bey'in hayatı ve faaliyetleri hakkında bir bilgi vermemiştir.

Akın ise çalışmasında tahlillerini yaptıktan sonra beyliğin adının kökeni hakkında; "*Kurucusunun Aydın adlı bir kimseye bağlanmasının daha doğru olacağını ileri sürebiliriz*" diyerek beyliğin adının bir şahıs isminden geldiğini belirtmiştir (1968, s. 8-14). Ancak Aydın Bey hakkında özellikle hayatı ile ilgili bilgi vermemiştir.

Gökbel ve Şölen, Aydınoğlu Mehmed Bey'i, Germiyanogullarının bir komutanı olarak ifade etmiş ve bölgedeki fatihlerden biri olarak göstermiştir (1936, C.1, s. 83, 86). Bu çalışmada Aydın Bey hakkında bilgi verilmeden oğlu Mehmed Bey hakkında bilgi verilmiştir.

Aydın Baba türbesi hakkında bilgi veren Armağan ise, Aydinoğulları Beyliğinin kurucusu Mehmet Beyin babası Aydın Bey olma ihtimali üzerinde durmuştur (2006, s. 314).

Şu ana kadar Aydın Bey hakkında en kapsamlı çalışmayı Konukçu yapmıştır (2016, s. 109-118). Konukçu'nun Yörüklerin ulusu¹ (büyüğü) olarak ifade ettiği Aydın Reis, kışlak ve yaylak hayatı süren Türkmenler arasında hürmet duyulan bir şahsiyetti (2016, s. 110). Konukçu'ya göre Aydın adı Oğuz geleneğinden gelmekte ve Oğuz Atanın Ay-Han adlı oğlu² dikkati çekmektedir. Ay Han adı tarihi süreçte Ay ön adlı şahıs isimlerinin kökeni olmuştur; Aydoğdu, Ay Beg, Ay Gün, Aygen, Ayberk, Ayverdi gibi, Aydın ismi de Ay kökeninden gelen bir şahıs ismidir (Konukçu, 2016, s. 110). Aydinoğulları'nın ismi de bu bey isminden gelmektedir. Aydın ismi Ay kökeninden “-den” halini alarak Aydan; Aydın (ay ışığı) olarak gelebileceğini belirten Tülüce ise, ayrıca Arapça “Ay” kökünün “bey hizmetçisi, kölesi” olduğunu belirterek “*Aydin: dinin kölesi*” ya da “*Aydın: dinin buyruğuna uymayan*” şeklinde olabileceğini belirtmiştir (2016, s. 197). Bu şekilde Aydın isminin Oğuz Ata'dan gelen şahıs ismi olduğu ve anlamının da “Ay ışığı” olarak Türkçe olduğu Aydın Bey'in ve Aydinoğullarının ilmi ve kültür hayatları incelendiğinde anlaşılmaktadır (Şeker, 2013, s. 363-381). Aydın isminin, köken olarak Arapçadaki “*Dinin buyruğuna uymayan ya da dinine hizmet eden, dininin kölesi*” anlamlarının olma ihtimali çok zayıftır.

Aydinoğullarının menşei konusunda öne sürülen fikirlere göre, “Aydın”ın bir cemaat isminden ziyade bir şahıs adı olduğu ve Mehmed Bey'in babası olması gerektiğine yönelik varılan sonuç ağırlık kazanmaktadır (Turgut, s. 2016, s. 60).

Aydın Bey ve oğulları hakkında bilgi veren kaynaklar incelendiğinde bu husus daha kolay açıklığa kavuşacaktır. Seyyah İbn Battûta, Birgi'yi ziyaret etmiş ve Aydın Bey hakkında bilgi vermeden Mehmed Beyi “Aydinoğlu” diye ifade etmiştir (İbn Battûta, 2015, s. 288). Âşıkpaşazâde Tarihinde; “Aydinoğlu” (2013, s. 89), Mehmed Neşrî'nin Cihânnümâ'sında; “Aydinoğlu” (2013, s. 131); Oruç Beğ, Gazi Umur beyi tasvir ederken “Aydın Beğ” (2008, s. 21) şeklinde ifade etmiştir. Rûhî tarihinde “*Aydın İline Aydınoglu ki yirde kışlak iden Türklerdendir mutasarıf oldı*” (1992, s. 379) demektedir. Görüldüğü üzere Osmanlı kronikleri ve seyyah İbn Battûta Aydın Bey hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. XVI. Yüzyılda yaşamış Bursalı Ahmed bin Mahmud, Selçuknâmesinde Aydın Bey'den sadece şu şekilde bahsetmiştir: “*Anadolu saltanatı Selçuklular elinden gitti. Kıyılarda ve uçlarda onların*

¹ Selçuklularda olduğu gibi Anadolu Beyliklerinde de ailenin en büyüğü Düsturname'de ifade edildiği gibi “*Ulu Bey*” kabul edilirdi (Düsturname, 1929, s. 29, 31, 33).

² Oğuz'un çocuklarının isimleri hakkında bkz: (Gündüz, 2021, s. 33 vd.)

emirlerinden bazı kimseler kaldı. Aydın, Menteşe, Saruhan ve Hamid gibi her birisi müstakil beyler oldular” (2011, s. 310-311). Bu bilgiden de anlaşıldığı üzere Aydın Bey bir uç³ emiriydi. Yazıcızâde Ali⁴, II. Murad döneminde kaleme aldığı eseri ile Aydın Bey konusunda diğer kaynaklardan ayrılmaktadır. Eserinde; “*Ve Leşkeri ilini ki şimdi Aydın ili dirler, Aydın ve oğlanları dutmuşlardı, ki Aydın Re’is Muhammed oğlyidi, ki sevâhil gemileriniün re’isleri ol tarafa kışlağa varan Türkler-ile ittifak idüp ve ol yirleriün Rumları Sultanların harac güzarlariydılar, çün Sultanlar aradan gitdiler, anlar ol Rumları yağı (yağma) idüp feth itdiler.*” (Yazıcızâde Ali, 2009, s. 907) şeklinde bilgi vererek, Aydın Bey’in babasının Muhammed (Mehmed) olduğu bilgisini ve babasıyla bölgede Rum topraklarını yağma ile fetih ettiklerini bildirmektedir. Aydın Bey ile ilgili Yazıcızâde Ali ve Ahmed bin Mahmud’un verdiği bilgilerden, Aydın Bey’in bir “*Gazi-Alp*” ve uç beyi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Sultan Veled’in Birgi’yi ziyaretinde, Aydın Beyin oğlu Mehmed Bey’e hitabından da anlaşılmaktadır. Sultan Veled; “*sübaşımız*” dediği Mehmed Bey’e; “*Sultanü’l-Guzât*” (Ahmed Eflâkî, 2012, s. 688; Taneri, 2021, s. 20) unvanı ile hitap etmiştir⁵. Buradaki “*Gazilerin Sultanı*” unvanı atadan oğula süregelen uç-gazi komutanlığının bir tezahürü olmalıdır.

Bizans kaynakları içerisinde olan Dukas, eserinde Aydın Bey’in adını zikretmektedir; ancak hayatı hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Eserinde; “*İzmir’e kadar Lidia eyaleti Atin (Aydın) tarafından ...*” ele geçirilmiştir (1956, s. 5), diyerek Batı Anadolu’nun diğer Türk beyliklerini ve ele geçirdikleri toprakları belirtmiştir. Ayrıca bu beyliklerin başındaki beylere; “*Türk Başbuğları*” dendiğini ifade etmiştir (Dukas, 1956, s. 5). Dukas, Aydınoglu Mehmed Bey’in oğlu olan Gazi Umur Bey’i; “*Aydın’ın torunu Omur*” şeklinde tanıtmıştır (1956, s. 6). Aydınogulları tarihi için önemli bir Bizans kaynağı olan Dukas, beyliğin adının ve kurucu atasının Aydın Bey olduğunu bu şekilde ifade etmesi beyliğin adının nereden geldiğinin netleşmesine katkı sunmaktadır.

Arap coğrafyacı el-Ömerî (Ö. 1349) eserinde, Aydınoglu ismini dile getirmiş ve beyliğe ismini veren kişi adı olduğunu belirtmiştir. El-Ömerî, beyliğin 70 bin kişilik atlı savaşıya sahip olduğunu belirterek, askerî ve nüfus yapısı hakkında

³ “*Türk devletlerinde sınır kesiminde teşkilatlanan savaşı bölüklerin başındaki askerî lideri veya idareciyi tanımlamak*” için “*uç beyi*” tabiri kullanılmaktaydı (Emecen, 2012, s. 38).

⁴ Yazıcızâde Ali, İbn Bibî’nin Farsça eserini Türkçeye çevirmiş, bazı eklemelerle ve çıkarmalarla farklı bir eser meydana getirmiştir (2009, s. XXXI vd.).

⁵ Bu ziyaret sırasında Sultan Veled’in kendine ait çomağı (asa) Aydınoglu Mehmed Bey’e verdiği bildirilmektedir. Köprülü, bunun bir hâkimiyet sembolü olduğunu belirtir (Köprülü, 2015, s. 199 dn 41).

önemli bir bilgi vermiştir (2014, s. 168). Bu şekilde bölgenin Türkleşmesinde, önemli bir uç olan Batı Anadolu'da kadim bir nüfus yoğunluğu göze çarpmaktadır.

Osmanlı arşivlerinde en eski defterler Arnavutluk ile ilgilidir. Arnavutluk toprakları Arvanid sancağı sınırları içindeydi (İnalçık, 1987, s. XI). Bu sancağa beğ olanlardan bir kişinin adı Aydın'dır (İnalçık, 1987, s. 12). Bu sancakta Aydın adında tımar sahiplerine de rastlanmaktadır (İnalçık, 1987, s. 20, 89 ve 91). 1431 tarihli olan bu en eski Osmanlı arşiv kayıtlarından da anlaşılacağı üzere şahıs adı olarak XV. yüzyılda yoğun olarak Aydın ismine rastlanmıştır. Yine Aydın adına ve yer ismine birçok yerde rastlanmaktadır (Armağan, 2006, s. 315).

Birgi'de Aydınoğlu Mehmed Bey adına yapılan türbesindeki kitabedeki; *"Ey zair şu gördüğüm türbe, ilim, adil, gaza cihadıyla şöhreti şiar, tesis ettiği birçok hayratıyla mümtaz gazilerin sultanı, emri din ve devletin mübariz ve kahramanı, büyük şah Aydınoğlu Mehmet Bey için bina olunmuştur. Allah kabrini nurlandırсын. 2 Cemaziyelevel 734"* (Armağan, t.y., s. 7), ifadeler beyliğin kurucusu Mehmed Bey'in açıkça babasının ismini vermektedir. Yine Aydınoğlu Mehmed Beyin Birgi'de inşa ettirdiği Ulu Cami'nin kitabesindeki; *"fi sebili'l-lahi teala Mehmed ibn Aydın"* (Köprülü, 2017, s. 188) ifadeleri de Aydın Bey'in beyliğe isim veren şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bu durum, Aydınoğlu Mehmed Bey adına basılan paralarda da görülmektedir:



(Aydınoğlu Mehmet Bey adına basılan dirhem.)

Ön yüzü: Es-Sultanü'l-âlim el-celâlî hullide memleketehu **Mehmed bin Aydın Bey**

Arka yüzü: Kelime-i Tevhid, etrafında Ebubekir, Ömer, Osman, (Ali) (Sağıt & Teoman, 2013, s. 314).



(Mehmed Bey oğlu Hızır Bey adına basılan mangır.)

Ön yüzünde: Sekiz kollu yıldız içinde sekiz kollu çiçek motifi

Arka yüzü: El-Celalî Hızır (bin) Mehmed (bin) Aydın (Sağıt & Teoman, 2013, s. 319).

Aydın Beyin Hayatı

Aydınoğulları Beyliğine adını veren Aydın Bey'in hayatı hakkında elimizde mevcut tek kaynak Şikârî'nin Karamannâmesi'dir⁶. Kronolojik olarak ve bazı tarihi gerçeklerin anlatımında bariz hataları olsa da şu an bu kaynak dışında Aydın Bey ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi veren başka bir kaynak tespit edilememiştir. Şikârî'nin Karamannâmesi'nde verilen bilgiler İbn Bibi, Aksarayî gibi devrin kaynakları ile karşılaştırılıp analiz edildiğinde Aydın Bey'in hayatı ile ilgili önemli ipuçlarına ulaşılabilmektedir.

İfade edildiği gibi abartılı ve hatalı bilgilere yer verse de Şikârî'nin eseri tarihi olaylarla ve kaynaklarla karşılaştırıldığında doğru bilgileri de verdiği görülmektedir. Bu durum en azından Aydın Bey konusu için bazı çıkarımlar yapılmasında eserin kaynak oluşturacak nitelikte olduğunu göstermektedir. Böylece Batı Anadolu tarihinde önemli bir yeri olan Aydinoğullarının kökeni meselesi daha iyi aydınlatılmış olacaktır. Şikârî'ye göre Yahşi Han, Aydın Beyin babasıdır. Yahşi Han bir savaşta ölünce; "*Yahşi Hânın bir oğlu var idi. Aydın Beg derler idi. Nureddin ânı, babası yerine beg eyledi Ahd eylediler ki dosta dost düşmene düşmen ola. 'Andan sonra Ermenâk'e gelüb mesken edindiler ve oğlu Karaman'ı yerine beg edüb kendü Sivas'a geldi'*" (Şikârî, 2005, s. 107). Ancak Şikârî, devamında Yahşi Han'dan yine bahsetmektedir (2005, s. 108). Bu nedenle Şikârî, ya tarihlendirmede ya da bu kişinin Aydın Beyin babası olması noktasında hataya düşmektedir. Yahşi

⁶ Karamanoğulları Beyliği hükümdarı Alâeddin Beyin Dehhâni Şehnamesinden esinlenerek Karaman Şehnamesi yazdırmakla görevlendirdiği kişi Yârcânî'dir. Şikârî adlı bir müellif XVI. Yüzyılda eseri Farsçadan Türkçeye çevirmiştir (Köprülü, 2006, s. 91).

Han'ın Aydın Bey'in babası olma ihtimali düşüktür; çünkü Yazıcızade bu konuda babasının isminin Mehmed Bey olduğunu belirtmektedir. Turgut da çalışmasında Aydın Bey'in "Kıroğlu Mehmed Bey" in oğlu olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmektedir (2016, s. 68).

Şikârî; "Tarsus'a geliüb Yahşi Hânı dutub Varsağı muhkem kırub Aydın'ı Bolkar'a⁷ beg edüb kendüsü Ermenâk'de pederine buluşub Nure Sofi, Yahşi Hânı dilek edüb azâd eyledi" (2005, s. 108), diyerek Aydın Bey'in Bulgar (Şimdiki adıyla Bolkar) dağlarında⁸ faaliyet gösterdiğini belirtmiştir. X. yüzyılın coğrafyacılarından Mesudî (ö. 956/957), savaşçı ve güçlü halk olarak tanımladığı Bulgarlardan bir kesiminin 924/925 tarihinde Tarsus'taki varlığını⁹ haber vermektedir (2011, s. 143.) Karatay da çalışmasında Bulgarların Anadolu'ya gelen ilk Müslüman Türk yerleşimciler olarak tanımlamaktadır (2011, s. 77). Aydın Bey'in buradan hareketle savaşçı özellikleriyle tanınan İdil Bulgarlarından olma ihtimali bulunmaktadır.

Burada Aydın Bey'in bir boy beyi olarak bazen on binleri (Şikârî, 2005, s. 111, 113, 117) bulan kuvvetleriyle Bulgar dağlarında ve çevresindeki Tarsus, Mut, Göksu, Silifke taraflarında fetihler yaptığı görülmektedir. Aydın Bey, Nureddin Sofi'nin Sivas'a çekilmesi sonrasında Karaman Bey ile hareket etmiştir. Bulgar Dağı'na (yaylaya) yerleşen (Şikârî, 2005, s. 113; Bayram, 2016, s. 56) Aydın Bey, savaşçı ve yetenekli bir komutan olarak Şikârî'nin kayıtlarına yansımaktadır (2005, s. 113). Aydın Bey, "Devle Karahisar"¹⁰ da fethetmiştir (Şikârî, 2005, s. 114). Karaman Bey'in, 1259 yılından sonra kendisine katılan Türkmen beyleri ile birlikte Ermenek, Mut, Gülnur ve Silifke'ye akınlar düzenleyip fetihlerde bulunduğu, bölgedeki Ermeni prenslerini bozguna uğrattığı görülmektedir (Kofoglu, 2006, s. 100). Karaman Bey 1261 yılında Larend'e'yi ele geçirmiştir (Bayram, 2016, s. 67). Bu tarihten sonra Karamanoğullarının başkenti Larend'e olmuştur. Burada Aydın Bey ile ilgili dikkati çeken husus ise bölgedeki yerleşme adlarıdır. Aydın Bey gerçekten Şikârî'nin belirttiği gibi bölgede varlık gösterdiyse hatırasını yaşatan yer adları miras kalmış olabilir. Mut'ta Aydın Köyü, Anamur'da Aydınlar Köyü bulunmaktadır (Armağan, 2006, s. 315). Burada toplumsal hafızanın sürekliliği önemlidir. Olayların yaşandığı bölgedeki insanların hafızasında Aydın ismi önemli bir iz bırakmış olabilir. Unutulmamalıdır ki bir savaşta mağlubiyetin

⁷ Bolkar: Bulgar Dağlarıdır. Bu dağlar Ereğli ve Mersin arasında, Torosların bir kısmını oluşturmaktadır (Umar, 1993, s. 178).

⁸ Bu dağa ismini veren 920'lerde Çukurova'nın doğusundaki dağlık bölgeye gelen İdil Bulgarlarıdır ve bu bölgedeki yaylalardan birinin adı da "Bolgarı"dır (Balcı & Karatay, 2015, s. 42).

⁹ Karatay da bir çalışmasında Tarsus'a gelen bu grubun Bulgar Türkleri olduğu görüşündedir (2011, s. 74). Daha sonra onların dillerinin Oğuz Türkçesine doğru evirildiği anlaşılmaktadır.

¹⁰ Develühisar/ Devle Karahisar Aksaray-Niğde arasındadır (Aksarayî, 2000, s. 102).

yaşandığı ya da bir zaferin kazanıldığı yer, toplumsal hafızanın da yaşadığı mekânlardır (Gülbetekin, 2017, s. 92). Bu nedenle uç beyi olan Aydın Bey'in mücadele ve zaferleri bölgedeki yer isimlerinde yaşatılıyor olabilir.

Aydın Bey daha sonra Karaman Bey'e Antalya ve Gölhisar'ın fethinde iştirak etmiştir (Şikârî, 2005, s. 117-119). Şikârî'nin bu kaydını bölgede rastlanan Karaman, Karamanlı yerleşme adları desteklemektedir (Baykara, 1969, s. 37-38). Şikârî, Gölhisar'ın ele geçirilmesinden sonra burada diğer kaynaklardan farklı olarak Karaman Bey'in zehirlenerek öldürüldüğünü belirtmektedir (2005, s. 119). Gerçekte ise Karaman Bey II. İzzeddin'i tahta çıkarmak için IV. Rükneddin'e karşı harekete geçmiş ve 1261 yılında Konya üzerine yürümüştür. Gavele Kalesi önlerinde yapılan savaşta Selçuklu ordusu Karaman Bey'in ordusunu mağlup etmiştir (Bayram, 2016, s. 69). Kardeşleri esir düşmüş, Karaman Bey kaçarak Ermenek'e sığınmış ve sonra bulunarak öldürülmüştür (Bayram, 2016, s. 71).

1262 yılında Karaman Bey öldükten sonra Selçuklu Sultanı, Bedreddin Huteni'ye Larende'yi ve Karaman topraklarının yönetimini vermiştir. Karamanoğulları da Bolkar/Bulgar Dağlarına sığınmıştır (Şikârî, 2005, s. 120). Burada Aydın Bey ve Hamid Bey'in onları koruduğu ve Hamid Bey'in Karaman Bey'in oğlu Mehmed Bey'e silah eğitimi verdiği görülmektedir. Daha sonra toparlanan Karamanoğulları Mehmed Bey liderliğinde Huteni'yi bertaraf ederek topraklarına ve Larende'ye tekrar hâkim olmuşlardır (Şikârî, 2005, s. 122-123). Karamanoğulları 13 Mayıs 1277 tarihinde Konya'yı zapt etmiş (İbn Bibi, 1996, s. 210) ve Alâadin Siyavuş'u (Cimri)¹¹ Selçuklu sultanı ilan etmiştir. Cimri olayında Karamanoğlu Mehmed Bey etkin rol almış, bu kısa süreli saltanatta vezir olarak devlette önemli adımlar atmıştır. Burada diğer beylere ikta dağıtırken Aydın Bey'e de Saruhan Bey ile birlikte sahil kesiminde (Batı Anadolu) fetih görevi vermiştir (Şikârî, 2005, s. 129). 14 Mayıs 1277 tarihindeki Mehmed Bey'in Konya seferine Eşref ve Menteşe beylerin de iştirak ettiği görülmektedir. Bu kayıt Şikârî'de de bulunmaktadır. Buna göre Hamid Bey'e Konya ele geçirildikten sonra Uluborlu taraflarının ikta verildiği görülmektedir (Kofoglu, 2006, s. 104). Aydın Bey de bu olay sonrası Hamid Bey ile birlikte hareket etmiş olup Hamid Bey'in emrinde bölgede faaliyet göstermiş olabilir. Çünkü artık Larende, Bolkar bölgesindeki olaylarda ismi geçmemektedir. Cimri olayının üzerine Abaka Han harekete geçerek ordusu ile Mehmed Bey'in üzerine harekete geçmiştir. Mehmed Bey, Larende'den iç bölgelere çekilerek saklanmış; ancak Moğollarla çatışmalar

¹¹ Karamanoğlu Mehmed Bey, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ettiği Alâeddin Siyavuş'a Cimri'den denmiştir. İbn Bibî, Siyavuş'un düzmece bir kişi olduğu noktasında kesin bir kanaat belirtmemiştir (1996, s. 204).

sırasında Mehmed Bey iki kardeşiyle şehit düşmüştür (1277)(Koca, 2013, s. 41-42; Ünal, 2007, s. 148-150).

Baykara, Aydın Bey ile ilgili bu tarihlerde, Mentеше Bey ile birlikte harekâta katılarak Geyre ve Antiokhia'yı¹², 1278 tarihinde aldığını, yörenin kılıç hakkı olarak hâkimi (fatihi) olduğunu belirtmiştir (2013, 38). Mentеше Bey, Menderes boylarından gelmiş; fakat Aydın Bey, muhtemelen Dandalaz¹³ vadisinden harekete katılmıştır. Antiokhia'daki Rum halkı Türklerin gelişi üzerine, şehri boşaltıp daha batıdaki yerlere gitmiş olmalıdır (Baykara, 2013, s. 38).

Kayıtlarda 1288 yılında Karamanoğlu Güneri Bey ve Eşrefoğlu Süleyman Bey, Konya'ya gelerek II. Mesud'a itaatlerini arz etmiştir. Bunlar arasında Hamid Bey de olmalıdır (Kofoğlu, 2006, s. 106). Bu itaat edenler arasında Aydın Bey'in de uç beyi olarak katılma ihtimali yüksektir.

1291 yılındaki Türkmen ayaklanmaları sırasında Hamid Bey, Isparta ve Burdur bölgesinde kendisine bağlı Türkmen boyları ile başkaldırarak, daha sonra Isparta merkezli beyliğinin bağımsızlığını ilan ettiği düşünülmektedir¹⁴ (Kofoğlu, 2006, s. 107). Bu sıralarda Anadolu'da tekrar görünen Moğollar Geyhatu komutasında Denizli'ye kadar akınlar düzenleyerek korkunç katliam ve yağmalarda bulunmuşlardır (Kofoğlu, 2006, s. 107-108; Koca, 2013, s. 44).

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud (1302-1310) zamanında yönetim tamamen Moğol emirlerinin eline geçmiştir. Moğol emirlerinin kendi aralarındaki mücadeleleri, emirlerin isyanları İlhanlı Devleti'nin Anadolu'da otoritesini kaybettiğini gösterirken, uç Türkmenleri için yaşadıkları bölgelerin yeni hâkimleri olmalarını kolaylaştıran bir fırsata dönüşmüştür (Ersan, 2010, s. 163). Moğol yönetiminden artık tamamen kurtulmak isteyen Türkmenler yavaş yavaş bağımsızlık mücadelelerine başlamıştır. Nitekim 1304 yılında Gazan Han'ın ölümü üzerine azalan Moğol etkisinden dolayı tamamen bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır (Bayram, 2016, s. 138).

Şikârî, eserinde Aydın Bey'in Dündar Bey'e bağlı olduğunu belirtmekte ise de diğer kaynaklarda ve araştırma eserlerinde bu yönde bir bilgi yoktur¹⁵. Ayrıca 1301

¹² Aydın ili Kuyucak ilçesi Başaran yerleşim yerinin yakınındadır.

¹³ Aydın ili Karacasu ilçesindeki vadidir.

¹⁴ 1297 yılı başlarında Ulubolu'yu merkez edinen Hamid Bey bağımsızlığını ilan ederek Hamidoğulları Beyliğini kurmuştur (Kofoğlu, 2006, s. 110-111).

¹⁵ Hamidoğulları beyliğini Dündar Bey değil Hamid Bey kurmuştur. Dündar Bey Hamid Beyin oğlu değil torunudur yani İlyas Beyin oğludur. Dündar Beyin beyliğinin başına ne zaman geçtiği net değildir. Yaptırdığı eserlerden ve kitabelerinden 1300-1301 tarihlerinde beyliğinin başında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Şikârî'nin bu bilgisi yanlıştır, ancak eserden Aydın Bey Hamid Beyle birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır (Kofoğlu, 2006, s. 143-151).

tarihlerinde artık Aydınöğlu Mehmet Bey'in tarih sahnesine çıkıp Germiyanöğullarının sübaşısı olarak bölgedeki fetihlerde yer aldığı görölmektedir. Kalkaşandı'de bu konuda önemli bir bilgi bulunmaktadır: *"Zikri geçtiği üzere onlar Birđi ve beraberindeki şehirlerin sahipleridir. Mesâlikü'l-ebşâr'da 'Birđi'nin sahibi Mehmed bin Aydın'dır. Bu Aydınöğlu bildiğim kadarıyla ÷lke meliklerinden birisidir. Aksine o her taraftan yalnız başına olup kimseyle dostluğu da teması da yoktur denildi' dedi"* (Güzeliççek, 2019, s. 48).

1304'te Katalanların Batı Anadolu'daki görönmelerine karşı koyanlar arasında Aydınöğulları da bulunmuştur. Mentese ve Aydın (Atia) orduları Germiyanöğulları ile birlikte Katalanlarla mücadele etmiştir (Wittek, 1999, s. 43).

Yakup Bey'in sübaşısı olduğu bilinen (Ahmed Eflâki, 2012, s. 689) Aydınöğlu Mehmed Bey, Sasa Bey ile birlikte Menderes bölgesinde gaza ile görevlendirilmişti. Germiyanöğlu Yakup Bey'in kuvvetleri Alaşehir'i kuşattığı sırada Aydınöğlu Beyliği de ordusu ile O'na destek vermişti (Varlık, 1974, s. 38-39).

Aydın Bey anlaşılıyor ki, Dandalaz vadisi ve B. Menderes vadisinde bir uç beyi olarak, bu bölgeyi fethetmeye ve Türkleştirmeye çalışmıştır. Diğer uç beyleri gibi Selçuklu Devleti'ne bağlı iken Köseadağ Savaşından sonra Moğol idaresi altında zayıflayıp çözülmeye başlayan bu devletten koparak Karamanoğlu beyliği içerisinde faaliyetlerine devam etmiş, Karamanoğlu Mehmed Bey'i desteklemiş onunla bazı savaşlarda birlikte mücadele etmiştir. Kaynaklar onun ve ailesinin ne zaman Anadolu'ya geldiği hakkında bilgi vermese de Moğol zulmünden kaçan Sivas bölgesine toplanan Türkmenler arasında oldukları ya da adını verdikleri dağ çevresinde hareket eden İdil Bulgarlarından olduğu tahmin edilebilir. Alaeddin Keykubat tarafından buradan uçlara dağıtılan Türkmenler arasında Bolkar/Bulgar dağlarında ikta verildiği ihtimal dâhilinde olan Aydın Bey ve ailesi bu bölgenin fethinde görev almış, Karamanoğulları'na bağlı olarak hareket etmiş olmalıdır. Karamanoğulları ile Cimri vakasında rol aldığı tahmin edilen Aydın Bey bu olayın başarısız olması sonucunda, Moğollar tarafından Karaman topraklarında Larende ve Ermenek'te yapılan katliam ve mücadeleler sırasında Mehmed Bey'in ölmesi üzerine Batı Anadolu'ya doğru Hamid Bey ile hareket ettiği düşünölmektedir. Hamid Beyin 1297'de bağımsızlık elde etmesiyle ya da 1291-1292 Moğol baskı ve takibatının Denizli'ye kadar ulaşması sırasında Dandalaz vadisine gelip saklandığı, tehlikelerden uzaklaştığı düşünölmektedir. Bu şekilde bu yıllarda ya Moğollar ya da uçta Bizans kuvvetleri ile savaşları sırasında yaralanıp vefat etmiş olmalıdır. Oğlu Mehmed Bey ise bu sıralarda babası etrafında toplanan Türkmenleri ve savaşçı gazileriyle Germiyanöğulları emrine girerek uç bölgesinde savaşlarına devam etmiş olmalıdır.

Ahmed Eflaki'deki kayda göre Aydınnoğulları ile Germiyanogulları'nın başlangıçta iyi ilişkiler içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Aydınnoğlu Mehmed Bey Germiyanogulları'nın sübaşısıdır. Ancak zamanla gelişen olaylar göstermektedir ki dostluk bitmiş, yerini düşmanlığa bırakmıştır. Alaşehir üzerine yapılan seferler ve bu yerleşimin Aydınnoğulları'na bağlanması iki beyliğin arasının açılmasına neden olduğu görülmektedir (Baykara, 2017, s. 3-4).

Öyle anlaşılıyor ki ilk zamanlarda Selçuklu-İlhanlı vasallığı sürecinde gaza ile meşguliyet beyliklerin birlikte hareket etmelerini sağlamış; ancak Anadolu'da Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyeti çökünce beylik teşekkülleri oluşturulmaya başlanmış ve bu beyliklerin birlikteliği bozulup çatışmaya dönüşmüştür.

Bu bilgiler dışında Aydın Bey hakkında, Düsturname'ye göre Aydın Bey'in erkek evlatları olarak; Mehmed, Osman, Karaman, Hasan ve Hamza tespit edilmiştir. Eserde ilgili kısım şu şekildedir; *"Beş karındaşdı iş bunlar tamam / Ulusu Mehmed beğ anun nik nam / Biri Osman ve Karaman ve Hasan / Hamza begdir kiçesi ki dinle sen"* (Celep, 2017, s. 6). Sultanşah Hatun'un ise Birgi'deki türbe kitabesinde Aydın Bey'in kızı olduğu anlaşılmaktadır. Başka kızı olup olmadığı bilinmemektedir. Aydın Bey'in çocuklarının isimleri de dikkat çekmektedir. Düsturname'ye göre Mehmed en büyük oğludur. Beyliğin kurucusu olmuş, bu oğlunun adı Yazıcızade'nin belirttiği gibi Aydın Bey'in babasının isminden gelmektedir. Üçüncü oğlunun adı ise Karaman'dır. Karaman ismi Aydın Bey'in Karamanoğulları ile bir bağı olabileceğine işaret etmektedir. Acaba Bolkar/Bulgar dağlarındaki faaliyetleri sırasında Karaman Bey'e bağlanması nedeniyle mi (ki bu durum varsa Şikârî'nin bildirdiklerinin gerçeklik payı artmaktadır), yoksa Karaman Bey'in kızı ile evlenip kayınbabasının ismi olduğu için mi evladına bu ismi vermiştir? Bu soruya net cevap verilemese de bir bağ olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca İdil Bulgarlarından Aydın Bey ile aynı kişi olma ihtimali ve bölgedeki yer/yerleşme isimlerinden Aydın kökenli isimlerin varlığı bu bağları ve düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Konukçu, Aydın Bey'in ölüm tarihini oğlu Mehmed'in beyliğini kurduğu 1308 tarihini esas alarak bu tarihten önce olması gerektiğini belirtmiştir (2016, s. 112).

Aydın Bey Türbesi ve Boyasın (Boyasın, Esençay)

Aydın Bey'in türbesi hakkında net bir kaynak ve bilgi şu an mevcut değildir. Türbesinin yeri hakkında bazı fikirler ileri sürülmüştür. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Boyasın adı üzerinde durulması gerekmektedir. Boyasın¹⁶, Aydın Bey'in Türbesinin olduğuna inanılan yerleşmenin eski adıdır. Bu yer adının

¹⁶ Aydın ili Karacasu ilçesindedir, günümüzde adı Esençay'dır.

kökünü üzerine bugüne kadar Baykara ve Konukçu fikir belirtmiştir. Aydın Bey, Baykara'ya göre, XIII. yüzyıl ortalarında Karaağaç yöresinden Tavas ovasına geçen bir boy beyidir ve vefatından sonra defnedildiği mezarının bulunduğu yer "*Boy Beyinin Sini (mezarı) anlamında Boy-sini, olmuş ki bugün artık Boyasın'dır*" (2013, s. 39). Baykara'nın bu fikrini Konukçu da desteklemiş, ancak yer adının "*Boy-sini*" değil, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre "*Boya-sini*" olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Aydın Bey'in türbesinin arşiv kayıtlarından hareketle Boyasın (Esençay)'da olması gerektiğini iddia etmiştir (Konukçu, 2016, s. 113-114).

Orta çağlardan günümüze tekstil boyacılığının önemli hammaddelerinden biri meşe palamududur. Meşe palamutları kaynatılarak boya maddesi elde edilirdi (Koç, 2009, s. 109-155; Genç, 2014, s. 174-212). Bu bölgeden yurt dışına satılan mallar arasında palamut da bulunmaktaydı (Genç, 2014, s. 174-212; Metin, 2014, s. 264). Aydın Bey'in türbesinin yer aldığı mekân ve çevresinde meşe palamutları göze çarpmaktadır. Türbenin etrafındaki ve bölgedeki palamut ticareti düşünüldüğünde Boya kökünden yerleşmenin adının geldiği düşünülebilir.

Yine Boyasın'ın kökeni incelendiğinde "*Boya*" kökü dikkati çekmektedir. "*Boyar*" Tuna Bulgar devletini kuran oymağın adıydı. Bu oymağın asillerine de Boyar (bey anlamında) unvanı verilmekteydi. Silifke'de Boyar isimli yerleşim adı onlardan mirastır (Eröz, 1986, s. 40). Kafesoğlu "*boyla*" unvanından Boyar isminin geldiğini belirtmiş, Boyarların Bulgar Devletinde önemli bir vazife icra ettiklerini ifade etmiştir (1982, s. 118). Gömeç ise "*boyla*" unvanının eski Türk kitabelerinde sıkça rastlanan bir unvan olduğunu tespit etmiş ve Dede Korkut Destanlarındaki "*boy boylamak*" ile bağlantısına dikkat çekerek, boyla unvanının, "*boylamak*" ile ilgili olabileceğini belirtmiştir (2010, s. 75, 76 ve 77). Bu nedenle Gömeç'in de dediği gibi; "*boyla unvanını taşıyanın, halkın bütün fertleri tarafından sayılan ve sevilen bir kişi olmasının yanı sıra, bu san da çok yüksek bir merteye olmalıdır*" (2010, s.77). Boyla vazifesindeki kişi de halkın kabile düzenini sağlayan önemli bir kişi olmaktadır. Bu şekilde "*Boyar*", boyla kökenli bir unvan ve yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan da Boyasın'ın; "*Boyar-sin, Boyla-sin*" kökünden gelme yer adı olma ihtimali de bulunmaktadır. Böylece Esençay'ın eski adı "*Boyasın*", Aydın Bey'in boyunu düzene sokan, yurt tutmalarını sağlayan saygın bir insan olduğundan, O'na izafen verilmiş bir yerleşme adı olabilir. Aynı zamanda Şikârî'ye göre Aydın Bey'in bir boy beyi olması ve Bolkar (Bulgar) dağlarında faaliyet göstermiş bir komutan olması, Bulgar Türklерinden gelen bu unvanla anılmasını sağlamış olabilir. Buradan hareketle de Aydın Bey'in bir boyla ya da boyar olmasından kaynaklı yer adının; "*Boyar-sini: Boyarın mezarı*" anlamında bu yerleşime ad olarak verildiğini akla getirmektedir. Bu ad daha sonra dönüşerek;

“*Boyarsini* > *Boyarsın* > *Boyasın*” şeklini almış olabilir. Ayrıca bu unvandan yerleşimin adının gelmesi halinde Aydın Bey’in soyunun Bulgarlardan olma ihtimali daha da güçlenmektedir.

Bu konuda farklı bir değerlendirme yapan Umar ise, çalışmasında “Boya” kökeni üzerinde durmakta ve boya ile başlayan Türkiye’deki yüze yakın yerleşme adının varlığını belirterek Helen kökenli “*Boa: ot, otlak, çayır*” dan bu yer isimlerinin gelmiş olabileceğini belirtmiştir (1993, s. 173). Eröz’ün de ifadesiyle; “*Türk toplulukları en eski çağlardan beri, arazi parçalarını adlandırıp, belirtmede adeta coğrafyacı dikkati ile*” (1986, s. 39) hareket etmişlerdir. Türkler yerleşme adlarını verirken titiz davranmışlardır. Yine yer adı verme geleneği üzerine yapılan çalışmalarda Türklerin yerleşmelere isim verirken en çok etkilendiği faktörün “*çevre*” olduğu belirlenmiştir (Gülbetekin, 2017, s. 168-171). Bu şekilde Boyasın adının da verimli, otlak bir arazide olmasından bu kökenden gelebileceği ileri sürülebilir.

Özetle, Aydın Beyin belki de yurt tutup türbesinin bulunduğu Boyasın yerleşiminin adı hakkında üç fikir ön plana çıkmaktadır. Birincisi “*boyla, boyar kökeninden Boyarsın, Boyarsini: Boy beyinin-sini*” anlamında; ikincisi “*bölgedeki palamudun çokluğu ve palamut boyası ticaretinde, Boyalı-sin, Boya-sini: boyalı mezar*” anlamında ve üçüncüsü de Helen kökenli olan “*boa’dan, boyasın: verimli arazi*” anlamında bu yerleşime bu adın verildiği düşünülmektedir. Bu nedenle meşe palamudunun çokluğu ve ticaretinin varlığı, Aydın Bey’in bir boy beyi olması ve (belki de) Bolkar (Bulgar) dağlarında faaliyet göstermiş bir komutan olması, bölgenin de verimli olması, üç ihtimalin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Türbeye de işaret eden bu yerleşme adı incelendikten sonra, Aydın Bey’in türbesi hakkında tespit yapılacak olursa, Tapu Tahrir Defterleri veya Defter-i Hâkânîler¹⁷, araştırma konumuz açısından önemlidir. Osmanlı arşivleri arasında Kanunî Sultan Süleyman’ın ilk yıllarında yapılan genel sayımların neticesinde hazırlandığı, içerisindeki tarihten (fî şehri Rebî’ü’l-âhir sene 937, sh. 197) de anlaşılan Anadolu Eyaleti’ne ait 166 numaralı defter de bunlardan birisidir (BOA, 1995, 166 Numaralı Defter). Bu defterlerin orijinal metninde Aydın livâsı hakkında 365-480 sayfalar arasında bilgi verilmektedir. Bu defterde 463 numaralı varakta Aydın Bey ismine ve Aydın Bey Türbesi olarak “Yenişehir Boyasini”de bir türbeden bahsedilmektedir.

¹⁷ Fethedilen ülkelerin arazisini tescil, toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemini ve vergi nispetlerini göstermek için tutulan ve devlet topraklarının esas kaydı olduğundan tapu hükmünde bulunan, bu yüzden de bu şekilde adlandırılan defterlere Tapu Tahrir Defterleri denmektedir. Bkz.: BOA, 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı basım, Ankara 1995.

BOA, 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 463 numaralı varakta:

رزوم و زبم و زیدین ۵ رتوم و بویاسنی

| | |
|-------|------|
| ۲۱۰۰ | ۱۰۰۰ |
| ————— | |
| ۳۱۰۰ | |

İlk satırda: “Kaza-i zaviye ve türbe-i Aydın Bey der karye-i Boyasini” yazmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman devrine ait diğer bir arşiv olan Aydın İli Evkaf Defteri’ne göre Boyasın’da Aydın Bey Zaviyesi ve Aydın Bey türbesi bulunmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 8, 324; Ertuğrul, 1995, s. 203-206). Buradaki zaviyeye dair evkaf da bulunmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 8, 324). Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan TD 571 numaralı Aydın evkaf defteri de incelendiğinde Aydın Bey Zaviye ve Türbesi için “Boyasini” köyünde kadimden beri tekkenin evkâfına kayıtlı olan yerlerin varlığı dikkat çekmektedir (Sönmez, 2017, s. 127). Armağan, bölgede yaptığı sözlü tarih araştırmalarında Boyasın/Boyasini köyündeki vatandaşların, Aydın Bey’in Bizans ile Geyre’de yaptığı savaşta yaralandığını ve Boyasın’da öldüğünü söylediklerini belirtmiştir (2009, s. 146).

Bir de üzerinde durulması gereken diğer önemli nokta Hafsa Hatun gibi Aydınoğlu neslinden gelen kişilerin vakıf, türbe ve zaviyelerinin Yenişehir bölgesinde yoğun olması Boyasın’da türbesi olan kişinin Aydın Bey olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Türbenin coğrafi konumuna bakılacak olursa, Esençay (Boyasini), Karacasu’nun yaklaşık 7 km. kuzeyinde, Karacasu’ya ulaşan Nazilli-Denizli karayolundan ayrılan Karacasu ana yolunun 16. km.sinden yaklaşık 1 km. batısında yer almaktadır. Türbe, 37°47’7.60”K, 28°34’33.05”D koordinatlarında yer almaktadır. Esençay köyü türbenin yaklaşık 500 m. batısındadır. (Foto. 1)



Foto. 1: Aydın Bey Türbesi Konumu (Google Earth'den)

Türbe, Esençay köyüne giden yolun güneyinde yaklaşık 3 m. yüksekliğinde hafif bir tümsek üzerinde yer alır. Türbenin bulunduğu bölüm ihata duvarıyla çevrelenmiştir. Yoldan güneye doğru yükselen merdivenle türbeye çıkılır (Foto. 2.) Türbe 2020-2021 yılında restore edilmiştir.



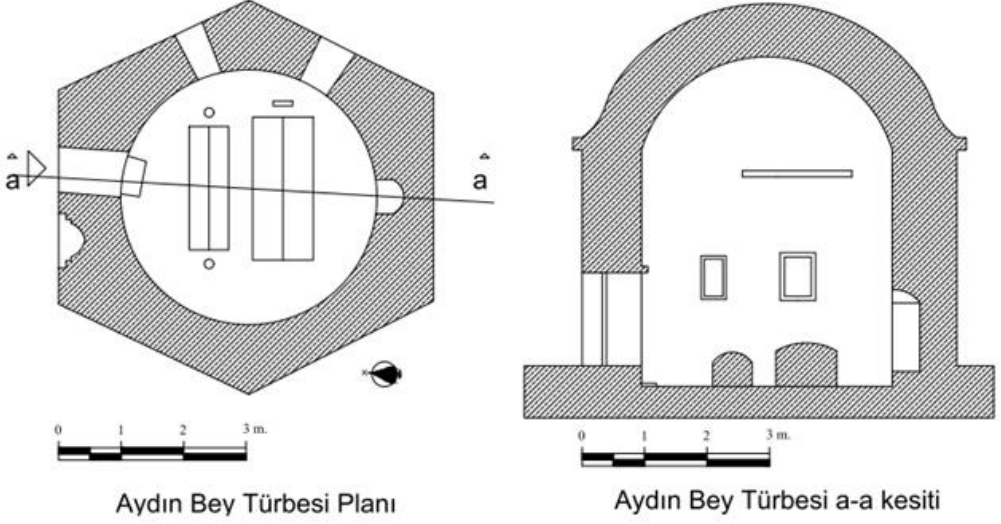
Foto. 2: Aydın Bey Türbesi Kuzeyden Genel Görünüm

Türbenin etrafında günümüzde büyük oranda tahrip olmuş ve geç Osmanlı dönemine ait mezar taşları mevcuttur. Bir kazıyla Türbenin dönemine ait mezar taşlarına ulaşılabilir. (Foto. 3)



Foto. 3: Aydın Bey Türbesi Batıdan Genel Görünüm

Türbe, dışarıdan altıgen, içeriden daire planlıdır. Altıgenin cepheleri ortalama 3.35 m. genişliğinde, içeriden 4.10 m. çapındadır. İç mekân yaklaşık 4 m. çapında ve zeminden 5.30 m. yüksekliğinde kubbe ile örtülüdür. (Çizim 1) Son onarımda, önceki onarımlarda yapılan çimento bazlı cephe sıvası kaldırılmıştır. (Foto. 4) Beden duvarları, bölgenin kum taşından oluşan kırma taş, moloz taş ve aralarında yer yer tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Altıgen türbenin, kuzey, kuzeydoğu ve güney doğu cepheleri dışında diğer üç cephesi sağırdır. (Çizim 1; Foto. 5-7)



Çizim 1: Aydın Bey Türbesi Plan ve Kesit Çizimi



Foto. 4: Aydın Bey Türbesi Onarım Öncesi Genel Görünüm (Konukçu, 2016, s. 114)



Foto. 5: Aydın Bey Türbesi Batı Cephe



Foto. 6: Aydın Bey Türbesi Güneydoğu Cephe



Foto. 7: Aydın Bey Türbesi Güney Cephe

Kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde, zeminden yaklaşık 1.00 m. Yükseklikte, sivri kemer alınlıklı, düz atkı taşı ve dikdörtgen formlu birer pencere vardır. Pencere alınlıkları tuğla malzemeye örülmüş ve içleri niş formunda boşaltılmıştır. (Foto. 8-9)

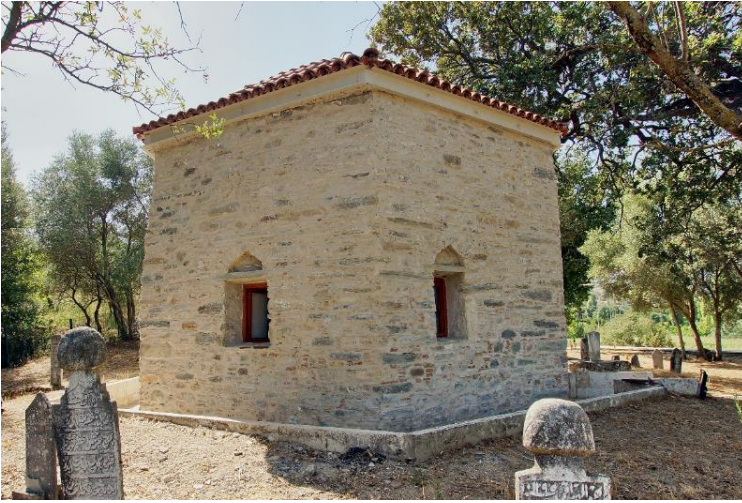


Foto. 8: Aydın Bey Türbesi Doğu Cephe

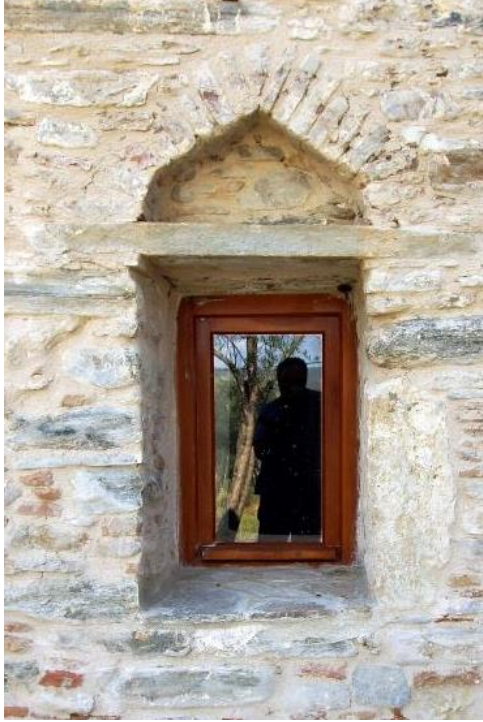


Foto. 9: Aydın Bey Türbesi Pencere Detay



Foto. 10: Aydın Bey Türbesi Kuzeydoğu Cephe

Kuzey cephe, doğuda giriş kapısı, batıda mihrap ile düzenlenmiştir. (Foto. 10-11)

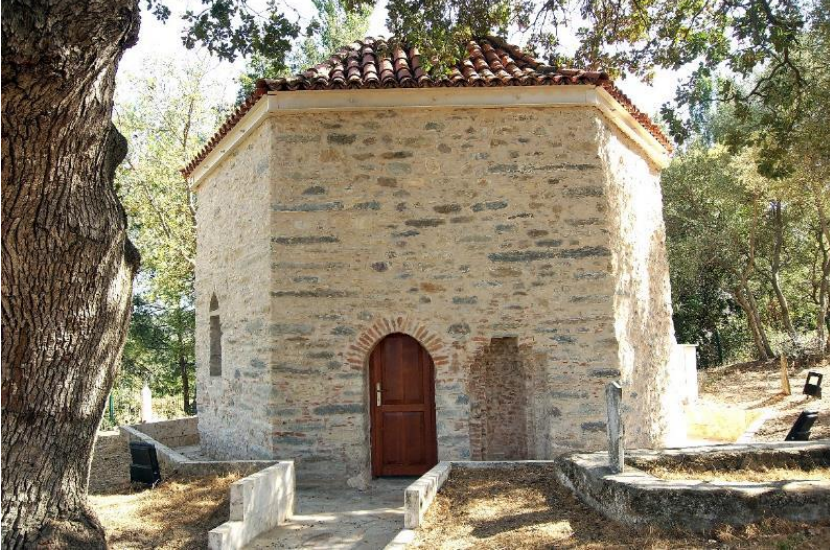


Foto. 11: Aydın Bey Türbesi Kuzey Cephe

Sivri kemer açıklıklı giriş kapısı, 74x 150 cm. ölçülerindedir. Giriş kapısının keneri tuğlayla örülmüştür. Kapının 35 cm. batısında yer alan mihrap da aynı boyutlardadır. Tuğla malzemeli mihrap, 3 kademeli, yarım daire planlı ve testere dişli üç sıra kavsaralıdır. (Foto. 12)

Beden duvarları sade biçimde sonlanır. Son onarımlarda (2020-2021) beden duvarları üstte çelik bir bilezikle desteklenmiştir. Kubbe dışarıdan kasnaksız olarak yükselmekte ve kiremit kaplıdır. (Foto. 4-11)



Foto. 12: Aydın Bey Türbesi Giriş Kapısı ve Mihrabiye

İç mekânın kodu dışarıdan 35 cm. düşüktür. Daire planlı iç mekânın ortasında güneydeki daha büyük olmak üzere iki sanduka vardır. Buradan güneydekinin Aydın Bey'e kuzeydekinin eşine ait olduğu düşünülmektedir. Mezar taşlarının yazısız olmasından dolayı yanındaki mezarın kime ait olduğu hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte gelenekler doğrultusunda eşine ait olduğu söylenebilir. Zemin kayrak taşı kaplamalıdır. Girişin karşısında mihrap, doğusunda iki pencere bulunur. Kapı ve pençeler, düz atkı taşlı sade dikdörtgen açıklıklardır. (Foto. 13-14) İç mekânın daire planlı olmasından dolayı kubbeye geçiş elemanı kullanılmamıştır. Sadece geçiş bölgesinde, doğu ve batıda, kuzey-güney doğrultusunda iki ahşap hatıl gergi mevcuttur. (Foto. 13)



Foto. 13: Aydın Bey Türbesi, İç Mekanda Pencere ve Giriş Kapısı



Foto. 14: Aydın Bey Türbesi, İç Mekan



Foto. 15: Aydın Bey Türbesi, Mihrap

Mihrap zeminden 25 cm. yükseklikte, yarım daire planlı, kırık kemer formludur. Beden duvarı malzemesiyle sade biçimde düzenlenmiştir. (Foto. 15)

İç mekânın ortasındaki iki sandukanın eski fotoğraflarından üzerlerinin çimento harç sıvasıyla kaplı oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde sandukalar ahşapla kaplanmış ve şahideler açığa çıkarılmıştır. Büyük mezarın Aydın Bey'e, küçük mezarın ise Aydın Bey'in eşine (?) ait olduğu düşünülmektedir. Ne yazık ki mezarlar önceki dönemlerde tahrip olmasından dolayı mezar taşları günümüze sağlam olarak ulaşamamıştır. Mevcut mezar taşlarının da ne kadar özgün yapıya ait olduğu düşündürücüdür. Büyük mezarın baş taşı sonraki onarımlar sırasında sade bir mermer taş olarak yerleştirilmiştir. (Foto. 16-17)



Foto. 16: Aydın Bey Türbesi, Sandukalar



Foto. 17: Aydın Bey Türbesi, Onarım Öncesi Sandukalar (Aydın Valiliği Arşivinden)

Ayak taşının dışı geometrik süslemeli iken iç kısmı sade ve tırtıklıdır. Muhtemelen bir cephe süslemesi olarak kullanılan mermer malzeme türbenin geçirdiği bir onarım sırasında şahide olarak kullanılmıştır. 33 x54 cm. ölçülerinde dikdörtgen boyutlu taşın ön yüzü, ortadaki dar yanlardakiler geniş olmak üzere boyuna üç şeride bölünmüş ve oyma-kabartma tekniğinde geometrik motiflerle bezenmiştir. Orta şerit ard arda sekiz kazayağı motifi ile sağdaki şeridin alt bölümü mukarnas şeklinde ikişerli ve üçerli sıralar şeklinde üst üste motiflerle üst bölümü ise zikzak motifleriyle, soldaki şerit, altta iki üstte bir düzeninde üçerli gruplar halinde sivri kemer biçiminde iki dilimli mukarnaslardan oluşan beş geometrik süsleme ile işlenmiştir (Foto. 18).

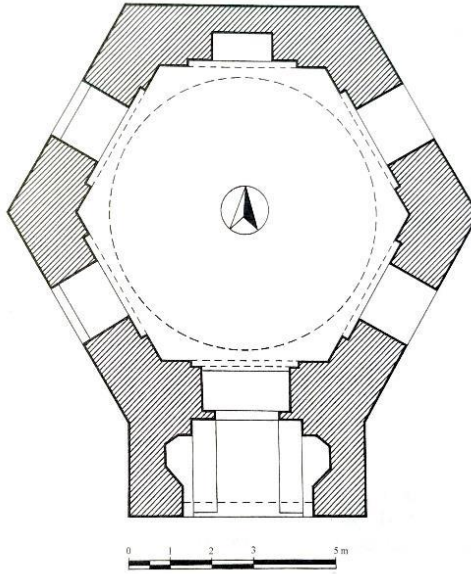


Foto. 18: Aydın Bey Türbesi, Ayak Taşı

Aydın Bey'in eşinin(?) mezar taşları silindirik formludur. Formları bakımından şahideden daha çok mimari malzeme görünümündedirler. Yine Aydın Bey mezarında olduğu gibi gerçek şahidelerin tahrip edilmesi ve kaybolması sonrasında onarım sırasında yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Aydın Bey'in şahidesinde olduğu gibi b mezarın da baş taşının ortasında 2 cm. çapında zıvana deliği bulunmaktadır. Baş taşı iki boğumla üç bilezikli düzenlenmiştir. Ayak taşı ise altta kaide biçiminde genişlemektedir. Ayak taşı damarlı gök mermer iken baş taşı beyaz mermer malzemelidir. Taşlar ortalama 18 cm. çapında ve 30 cm. yüksekliğindedir. (Foto. 19-20)



Foto. 19: Aydın Bey Türbesi, Eşinin Ayak Taşı **Foto. 20:** Aydın Bey Türbesi, Eşinin Baş Taşı



Çizim 2: Birgi Sultan Şah Türbesi (Daş, 2001)

İnşa tarihi ile ilgili her hangi bir belge ve kitabenin bulunmadığı yapı yöre halkı tarafından “*Aydın Baba*”, “*Aydın Bey*” isimleriyle anılmakta ve ziyaretgâh olarak kullanılmaktadır. Ayrıca arşiv kayıtlarında da Boyasın köyünde Aydın Baba Zaviyesinden bahsedilmesi bu türbenin Aydın Bey’e ait olduğunu güçlendirmektedir. Yeri tam olarak bilinmemekle birlikte arşiv kayıtlarından ve tarihi olaylardan Dandalaz nehri ve Karacasu yakınlarında olduğu düşünülen Yenişehir darplı sikkelerde de tarih ve hükümdar adı olmamakla birlikte Aydınoğullarına ait sikkeler mevcuttur. Bu mangırlardan birinde altı kollu yıldız içinde “*duribe Yenişehir*” ifadesi yazılıdır (Teoman, 2018, s. 132).

Kayseri Döner Kümbet (XIII. Yüzyıl son çeyreği) (Önkal, 1996, s. 190-196), Erzurum Anonim Türbe de (XIII. Yüzyıl son çeyreği) (Önkal, 1996, s. 200-203), Erzurum Gümüşlü Kümbet (XIII. Yüzyıl son çeyreği) (Önkal, 1996, s. 203-206), Ahlat Hüseyin Timur Türbesi (1279-1280) (Önkal, 1996, s. 210-214) dışarıdan oniki gen içerden daire planlıdır.

Tire Yağlıoğlu Türbesi (XV. Yüzyıl Başı) (Önkal, 1991, s. 41-47) Çağaloğlu Ali Paşa Türbesi (XV. Yüzyıl İlk yarısı) (Önkal, 1991, s. 48-56), Birgi Sultan Şah Türbesi (1310) (Çizim 2)(Daş, 2001, s. 124-126) dışarıdan ve içeriden altıgen planlıdır. Aydınoğulları döneminden kalan bu türbeler, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemleri dâhil olmak üzere Anadolu Türk türbe ve kümbet mimarisinde,

sekizgen ve onikigen planlı çokgen veya kare planlı türbeler kadar çok tercih edilmemiştir. Şimdilik ortaya çıktığı kadarıyla Aydinoğulları Beyliği mimarisi bu konuda dört örnekle önemli bir sayıya ulaşmıştır.

Üzerindeki inşa kitabesi ile Aydinoğullarının bilinen en erken tarihli yapısı olan Sultan Şah (Ümmü Sultan, Hanzade Hatun binti Aydın) Türbesi (Uzunçarşılı, 1929, s. 114-115; Ertuğrul, 1995, s. 172-177; Daş, 2001, s. 126) Aydın Bey Türbesinin tarihlendirilmesi açısından önemlidir. Aydın oğlu Mehmet Bey'in 1307 yılında Birgi'ye hâkim olması 1308 yılında Birgi merkezli beyliğini kurmasından hareketle, bu tarihten önce babası Aydın Bey'in en geç 1307 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Türbenin inşasında kullanılan moloz ve kırma taş malzeme, henüz beyliğin kurulmaması ve maddi güç yetersizliği ile açıklanabilir. Kasnaksız kubbe örtülü Türbenin içeriden daire dışarıdan altıgen planı, sade ama geleneksel mimari elemanları da teknik imkânların henüz oluşmadığını ve siyasi bir güçten daha çok henüz bölgenin fetih ve iskânıyla boyun bölgede bulunduğunu göstermektedir. Bu durumda Türbe XIV. yüzyıl başına ait olmalıdır. Aydın Bey Türbesi, Türk Sanatında fazla örneği olmayan dışarıdan altıgen planı yanında ayrıca içeriden de daire planlı olması açısından ünik bir örnektir.

SONUÇ

Bu çalışma ile Aydinoğulları Beyliğinin isminin bir şahıs isminden geldiği kesinleşmiştir. Aydın Bey babası ile birlikte bir dönem Karamanoğlu, bir dönem de Hamidoğullarına bağlı bir uç komutanı/sübaşı olarak gazalarda bulunmuştur. Bu görevi daha sonra Denizli, Tavas çevresine hâkim olan Germiyanogullarının bir sübaşısı olarak oğlu Mehmed Bey ifa etmiştir. Aydın Bey'in ve oğlu Mehmed Bey'in hayatları incelendiğinde askerî kimlikleriyle ön plana çıkmış "*Gazi-Alp*" kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Anadolu'da Selçuklu ve İlhanlı otoritelerinin zayıflaması ve kalkması sonucunda sahip oldukları uç bölgesinde beyliklerinin bağımsız bir devlet haline gelmesinin temellerini attıkları anlaşılmaktadır.

Aydın ismi "*Ay*" kökeninden olup eski Oğuz geleneğinden gelmektedir. Bu da Aydinoğullarının ve Aydın Bey'in Oğuzların bir boyuna mensup olduklarını düşündürmektedir. Ancak kaynaklara yansıdığı kadarıyla boyları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Çalışmada sunduğumuz, İdil Bulgarlarına dair bölgedeki yer, yerleşme isimleri, şahıs isimleri, Aydın Bey'in türbesinin olduğu yerleşimin adının "*Boyar, boyla*" gibi unvan ve isimden gelmiş olma ihtimali; Aydinoğulları Beyliğinin atası Aydın Bey'in Bulgar Türklerinden bir bey olabileceğini de düşündürmektedir.

Batı Anadolu'da Türk varlığının yerleşmesinde ve kök salmasında önemli bir yeri olan söz konusu beyliğin ismini aldığı atası Aydın Bey'in Dandalaz vadisinde (Karacasu) yurt tuttuğu Boyasın'ın (Esençay) yüksek kesimlerini yaylak olarak; Yenişehir'i de kışlak olarak kullandığı düşünülmektedir. Bu kritik konumlardaki yerleri üs olarak kullanmış ve Büyük Menderes Havzasının doğudan iki önemli giriş bölgesini kontrol altına almıştır. Bu şekilde bölgenin ticaret, ulaşım gibi hayati noktalarını da yönlendirme ve hâkim olma stratejisi güttüğü görülmektedir. Anlaşıyor ki, Aydın Bey, Yenişehir ve Boyasın'dan gerçekleştirdiği akınlarla Büyük Menderes havzasındaki ve Dandalaz vadisindeki Bizans İmparatorluğu'nun direniş noktalarını zayıflatmıştır. Sürekli akın ve yağma faaliyetleri ile Bizans'ın bölgedeki otoritesini zayıflatarak bölgedeki güvenlikten yoksun halkın daha batıya göç etmesine neden olmuştur. Boşalan bölge topraklarını da gaza ve yağma faaliyetlerine katılan Türkmen beylerine yurt olarak vermiştir. Moğol baskı ve zulmünden kurtulmak isteyen yurt tutma, ganimet ve gaza amacıyla bölgeye akın eden Türkmen obalarını/tirelerini etrafında toplayarak güçlenmiştir. Böylece bir "Boyar" olarak Aydın Bey'in bölgenin Türkleşmesinde aktif bir olmuş "Gazi-Alp" olarak hayatını tamamladığı anlaşılmaktadır.

Aydın Bey'in kaynaklarda hayatı ve mezarı ya da türbesi hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yapılan saha çalışması sonucunda, bölgenin tarihi gibi disiplinler ışığında mezarının Dandalaz vadisinde olma ihtimali yoğunluk kazanmaktadır. Hayat ve mücadelelerinin yoğun olarak geçtiği uç bölgesi olan bu vadiye kurduğu yaylak civarında (aynı geleneği devam ettiren oğlu Mehmed Bey'in beylik merkezi Birgi'de türbesinin olduğu gibi) Boyasın'da türbesinin olması fikri en güçlü ihtimal olmaktadır. Mezar veya türbe kitabesi günümüze ulaşmamasına rağmen Türk yerleşmesi olan Boyasın'a dair Aydın Bey adına zaviye ve türbe kaydını içeren Osmanlı arşiv belgelerinin varlığı da Aydın Bey'in türbesinin Boyasın'da olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

"Bu makale rahmetli Prof. Dr. Enver KONUKÇU'ya ithaf olunmuştur."

EXTENDED SUMMARY

This study is about the name of Aydın Bey (Beg), who laid the foundations of Aydınogulları Principality (Beylik), the origin of the principality and Aydın Bey's tomb. When the studies in this field are examined, it is seen that there is no clear information about where the name of the principality comes from. Is Aydın a person's name, a name of a place, or a tribe's name? Also, who is Aydın Bey? Where is his grave? Where were the foundations of the principality laid? The study was carried out for the purpose of finding solutions to the on-going discussions about these questions and to contribute to the solution of questions and problems.

The results of the study have been reached by following an interdisciplinary method through examining the studies carried out so far including field studies, toponomy, numismatics, historical geography, art history disciplines in the knowledge of sources.

The suggestions made and the results reached with this study offer a new interpretation and contribution to the solution of questions about the establishment and history of Aydınoğulları Principality, the life and tomb of Aydın Bey.

In summary, in the study, it has been determined that the name of Aydınoğulları Principality comes from the name of a person. Aydın Bey, together with his father, took part in the wars for one time as a Karamanoğlu and for another period as a front commander/subaşı of the Hamidoğulları. His son Mehmed Bey performed this duty as a chief of the Germiyanogulları, who later dominated the Tavas region of Denizli. When the lives of Aydın Bey and his son Mehmed Bey are examined, it is understood that they are Gazi-Alp people who have come to the fore with their military identities. It is understood that as a result of the weakening and abolition of the Seljuk and Ilkhanid authorities in Anatolia, they laid the foundations for their principality to become an independent state in the extreme region they owned.

The name Aydın originates from the "moon" and comes from the ancient Oghuz tradition. This indicates that Aydınoğulları and Aydın Bey belong to a tribe of Oghuz. However, as reflected in the sources, there is no information about their tribe. There is a possibility that they belong to one of the Afshar or Salur tribes with active and dense settlements whose assets are considered in the region.

It is thought that His ancestor Aydın Bey, who had an important place in the settlement and rooting of the Turkish presence in Western Anatolia, used the highlands of Boyasın (Boyasini/Boyasin, now Esençay) where he kept a dormitory in the Dandalaz Valley (Karacasu) as a plateau and Yenişehir, which is thought to have been founded next to Antiokheia, as winter quarters. It used locations in these critical locations as bases and controlled two important entry areas of the Great Menderes Basin from the east. In this way, it is seen that the region has a strategy of guiding and dominating vital points such as trade and transportation. With his raids from Yenişehir and Boyasın, he weakened the resistance points of the Byzantine Empire in the Great Menderes basin and the Dandalaz Valley. With his constant influx and looting activities, it weakened byzantine authority in the region, causing the people who lacked security in the region to migrate further west. He also gave the vacant territory as a home to Turkmen gentlemen who participated in holy war and looting activities. He has strengthened by gathering

Turkmen quarries that want to get rid of Mongolian oppression and persecution and flock to the region for the purposes of housing, loot and gas. Thus, it is understood that Oghuz Bey was an active Gazi-Alp in the Turkification of the Aydın Bey region.

There is no detailed information about Aydın Bey's life and his grave or tomb in the sources. However, as a result of the field work, the possibility that his tomb will be in the Dandalaz Valley in light of disciplines such as geography and the history of the region is gaining intensity. The idea of having a tomb in Boyasın is the strongest possibility, near the highlands he has established in this valley (just as his son Mehmed Bey, who continued the tradition, had a tomb in Birgi, the principality center), which is the extreme region where life and struggles are intensely passed. Although the tomb or tomb inscription does not survive to the present day, the presence of Ottoman archive documents containing zaviye (a small Islamic monastery) and tomb records on behalf of Aydın Bey regarding Boyasın, which is a Turkish settlement, reinforces the idea that the Aydın Bey's tomb is in Boyasın.

KAYNAKÇA

- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530). (1995).
- Adak, M. (2022). İzmiroğlu Cüneyd Bey (Ö.1426): hayatı kişiliği ve mücadeleleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41, 246-275.
- Ahmed bin Mahmud. (2011). *Selçuknâme* (Merçil, E. Haz.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Ahmed Eflâkî. (2012). *Ariflerin menkıbeleri* (Yazıcı, T. Çev.). İstanbul: Kabcacı Yay.
- Ahmed Tevhid. (2016). Aydın Oğulları (Erdoğru, M. A. Haz.). *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 3, 75-79.
- Akın, H. (1968). *Aydınoğulları tarihi hakkında bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. (2. bs.).
- Armağan, A. M. (2006). *Asya'dan Anadolu'ya Türklerin anı defteri*. Tire: Bilkar Matbaacılık.
- Armağan, A. M. (2009). *Ege tarihi coğrafyası*. Kemalpaşa: Özden Ofset Matbaacılık.
- Armağan, A. M. (t.y.). *Aydınoğulları Beyliği*. Tire: Tire Belediyesi Yay.
- Âşıkpaşazâde. (2013) *Âşıkpaşazâde tarihi (Osmanlı tarihi 1285-1502)* (Öztürk, N. Haz). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ayönü, Y. (2015). İslâm ve Bizans kaynaklarına göre Antiokheia Savaşı. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1/(1), 1-13.
- Balcı, A. & Karatay, O. (2015). Anadolu'da ilk Türkleşme hamlesi: Toroslar Bölgesinde Bulgar Türkleri. *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 1/(1), 37-43.
- Balık, İ. (2021a). II. Haçlı Seferinin gerçekleştiği dönemde Denizli ve çevresinin siyasi yapısı. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi(SEMA)*, 6, 1-20.
- Balık, İ. (2021b). II. Haçlı Seferinin seyrini değiştiren savaş: Kazıkbeli. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi USAD*. 15, 31-62.
- Baykara, T. (1969). *Denizli tarihi (ikinci kısım 1070-1429)*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Baykara, T. (2013). Aydınöğullarının ilk devirlerine ait mülahazalar. Ersan, M., Kanat, C. & Şeker, M. (Haz.), *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu 2010 – I Aydınöğulları Tarihi Bildiriler* içinde (s. 33-41). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Baykara, T. (2017). Gediz vadisinde Germiyan-Aydın çekişmesi ve Germiyanlıların menşei hakkında. Ersan, M. & Şeker, M. (Haz.), *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-III Germiyanöğulları Beyliği Bildiriler* içinde (s. 3-11). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Bayram, C. (2016). *Karamanoğulları tarihi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Cahen, C. (2012). *Osmanlılardan önce Anadolu* (Üyepazarıcı, E. Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. (4. bs.).
- Celep, M. (2017). *Düsturname-i Enveri'nin transkripti ve Türk kültür tarihi bakımından değerlendirilmesi (XVIII. kitap-Aydınoğulları)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Darkot, B. & Yinanç, M. H. (1979). Aydın. *İslam ansiklopedisi* (C. II, s. 61-63). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

- Daş, E. (2001). Birgi Sultan Şah türbesi. Ünal. H. R. (Haz.). *Birgi Tarihi, Tarihî Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları* (s. 123-126). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Demirkent, I. (2005). *Bizans tarihi yazıları (makaleler-bildiriler-incelemeler)*. İstanbul: Dünya Kitapları Yay.
- Deuilli Odo (2021). *İkinci Haçlı Seferi VII. Louis'in Doğu'ya seyahati* (Togaç, C. Çev.). İstanbul: Kronik Yay.
- Dinç, R. (2001). Aydın (Tralleis) ve çevresinin durumu. *Aydın Kültür Sanat Bülteni*, 11, s. 27-29.
- Dinç, R. (2011). Antiokheia Ad Maeandrum yakınlarındaki Roma köprüsü. Özkan, A. & Dönmez Ş. (Ed.), *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri/Önder Bilgi'ye Armağan* (s. 111-128). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yay.
- Dukas (1956). *Bizans Tarihi* (Mirmiroğlu, Vl. Çev.). İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Ebü'l-Fidâ. (2017). *Ebü'l-Fidâ coğrafyası (takvimü'l-büldan)* (Şeşen, R. Çev.). İstanbul: Yeditepe Yay.
- Emecen, F. (2012). Uç Beyi. *İslam ansiklopedisi* (C. 42, s. 38-39). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Erdoğan, M. A. (2016). *Kanuni Sultan Süleyman devri Aydın ili evkaf defteri (metin ve inceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- Eröz, M. (1986). Sosyolojik yönden Türk yer adları. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 12, 39-43.
- Ersan, M. (2010). *Türkiye Selçuklu devleti'nin dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ertuğrul, A. (2009). *Anadolu Selçukluları devrinde yazılan bir kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-veled'üş-şefik ve'l-hâfidü'l-halik'i* (C. I) (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ertuğrul, S. K. (1995). *Anadolu'da Aydınöğlü dönemi mimarisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, M. (2014). Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerinde kökboya ve cehri ile ilgili bazı kayıtlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 13, 174-212.
- Gökbel, A. & Şölen, H. (1936). *Aydın ili tarihi* (C. 1). İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi.
- Gömeç, S. (2010). Boyla ve бага unvanı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/(1), 73-81.
- Gülbetkin, M. (2017). *Mekânın hafızası yer adları*. İstanbul: Hitabevi Yay.
- Gündüz, T. (2021). *Oğuz Kağan destanı(Reşideddin oğuznâmesi)*. İstanbul: Yeditepe Yay. (7. bs.).
- Güney, S. (1975). *Büyük Menderes bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Güzelçiçek, S. (2019). *Kalkaşendî'nin Subhu'l A'sâ'sında Anadolu şehirleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- İbn Battûta Tancî (2015). *İbn Battûta seyahatnâmesi* (Aykut, A. S. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay. (4. bs.).
- İbn Bibi. (1996). *el-evâmîrü'l-alâiyye fi'l-umûri'l- alâiyye* (C. 2) (Öztürk, M. Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnalçık, H. (1987). *Hicrî 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-i Aroanid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. (2. bs.).

- Kafesoğlu, İ. (1982). Türk Bulgarların tarih ve kültürüne kısa bir bakış. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 91-124.
- Karatay, O. (2011). Toros Bulgarları Anadolu'ya nereden geldi?. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, 67-79.
- Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-ahbâr* (Öztürk, M. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Koca, S. (2013). *Anadolu Türk beylikleri tarihi*. Ankara: Berikan Yay. (2. bs.)
- Koç, Ü. (2009). Ortaçağlardan XVI. yüzyıl sonlarına tekstil boyacılığı. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, VI/1, 109-155.
- Kofoğlu, S. (2006). *Hamidoğulları beyliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Konukçu, E. (2016). Aydın ili'nin gelişiminde Aydın bey. Erdoğan, M. A. & Pfeiffer Taş, Ş. (Ed.), *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (C. 2) içinde (s. 109-118). İstanbul: Tire Belediyesi Yay.
- Köprülü, M. F. (2006). *Tarih araştırmaları I* (Taştan, Y. K. Haz.). Ankara: Akçağ Yay.
- Köprülü, M. F. (2015). *Osmanlı imparatorluğu'nun kuruluşu* (Köprülü, O. Haz.). İstanbul: Alfa Yay.
- Köprülü, M. F. (2016). Anadolu beylikleri tarihine ait notlar. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 3, 81-108.
- Köprülü, M. F. (2017). Aydın Oğulları tarihine ait (Erdoğan, M. A. Haz.). *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 5, 183-192.
- M. Mehmed Neşri (2013). *Cihânnümâ (Osmanlı tarihi 1288-1485)* (Öztürk, N. Haz.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Merçil, E. (1991). Aydınöğulları. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 239-241). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Metin, T. (2014). Ortaçağ Akdenizinde Menteşe beyliğinin iktisadî faaliyetleri ve ticareti. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173 (173) , 255-272.
- Mesudî. (2011). *Murûc ez-zehab (altın bozkırlar)* (Batur, D. A. Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Oruç Beğ, (2008). *Oruç Beğ tarihi (Osmanlı tarihi 1288-1502)* (Öztürk, N. Haz.). İstanbul: Çamlıca Yay. (2. bs.).
- Önkal, H. (1991). *Tire türbeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası* (Pektaş, M. Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Rûhî Tarihi* (Cengiz, H. E. & Yücel, Y. Haz.). *Belgeler*. (1992), XIV/(18), 359-472.
- Sağıt, B. & Teoman, G. (2013). Aydınöğlü beyliği sikkeleri. Ersan, M., Kanat, C. & Şeker, M. (Haz.), *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu 2010 – I Aydınöğulları Tarihi Bildiriler* içinde (s. 309-341). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sevim, A. (1936). Keyhusrev I. *İslam ansiklopedisi* (C.25, s. 347-349), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Söner, R. H. (2017). Antiokeia Ad Maeandrum antik kenti. *Humanitas Dergisi*, 5(9), 139-153.

- Sönmez, E. (2017). *571 numaralı evkaf defterine göre Aydın vakıfları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Strabon. (2012). *Geographika (antik Anadolu coğrafyası kitap: XII-XIII-XIV)* (Pekman, A. Çev.). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yay.
- Şeker, M. (2013). Aydınöğullarının kültür hayatı ve Türkçeciliği. Ersan, M., Kanat, C. & Şeker, M. (Haz.), *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu 2010 – I Aydınöğulları Tarihi Bildiriler içinde* (s. 363-381). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî. (2014). *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım (mesâlikü'l ebsâr)* (Batur, D. A. Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Şikârî. (2005). *Karamannâme* (Sözen, M. & Sakaoğlu, N. Haz.). İstanbul: Karaman Valiliği – Karaman Belediyesi Yay.
- Taneri, A. (2021). *Türkiye Selçukluları kültür hayatı (menâkübü'l-arifin'in değerlendirilmesi)* (Erdoğru, M. A. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Teoman, B. (2018). Aydınöğulları beyliği darphanelerinde basılan sikkeler. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1/(1), 119-136.
- Turgut, V. (2016). Batı Anadolu beyliklerinin menşei meselesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, II/(3), 55-89.
- Tülüce, A. (2016). *Bizans tarih yazımında öteki Selçuklu kimliği*. İstanbul: Doğu Batı Yay. (2. bs.).
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar*. İstanbul: İnkılap Yay. (2. bs.).
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları hakkında malumat*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. (5. bs.).
- Ünal, T. (2007). *Karamanoğulları Tarihi* (Güler, A. & Akgül, S. Haz.). Ankara: Berikan Yay. (2. bs.).
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-oğulları tarihi(1300-1429)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Vryonis Jr.S. (2020). *Küçük Asya'da orta çağ Helenizminin çöküşü ve 11. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyıla kadar İslamlaşma süreci* (Erman, İ. Çev.). İstanbul: Kalkedon Yay.
- Witteck, P. (1999). *Menteşe beyliği* (Gökay, O.Ş. Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. (3. bs.).
- Yazıcızâde Ali. (2009). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Selçuklu tarihi)*. (Bakır, A. Haz.). İstanbul: Çamlıca Yay.
- Yinanç, M. H. (1929). *Düsturnamei Enverî*. İstanbul: Evkaf Matbaası.